

רבי יהודה החסיד על הנגינה

מאת מ. ש. גשורי

א.

מו של רבי יהודה החסיד (ד'תתקי—תתקעז) מגדולי חסידי אשכנז, אף שמשך של דורות רבים כבר מפריד בינו לבינינו ושבת תרע"ז מלאו שבע מאות שנה לפטירתו, עודנו זכור לטובה ביהדות, בעיקר בגלל "ספר חסידים" שבמדה ידועה עודנו מושפעים ויונקים ממנו. הספר נעשה קנינו של כל חכם וחוקר יהודי, ותופס עד עתה מקום כבוד בכל מקום.

ריה"ח הוא שהפנה תשומת לב מיוחדת לקשר שבין בעיות הנגינה לבין ההלכה והמנהג והציג גבולות למנהגי חיים נורמאליים גם בענף הנגינה הדתית.

עניני העולם הזה לא היו זרים לו. ואף שבנגוד לחכמי ספרד לא עסקו חכמי אשכנז במקצועות כללים, לא גזרו על חכמות היצוניות, ורק מזמנו של הרא"ש ואילך הטילו חרם על חכמה היצונית, וביחוד על חכמת הטבע וחכמת האלהות. היה לו לריה"ח שיח ושיג עם ההגמונים ושרי הארץ שהיו מכבדים אותו, ולא פעם התוכחו אתו בעניני חכמה ואמונה. אין לדעת אם הנגינה נכללה לדעתו בין החכ" מוונ היצוניות. אבל ידוע שיחסו לנגינה היה חיובי עד כמה שהיתה קשורה ליהדות כגורם דתי.

החכמות היצוניות מחולקות אצלו לשתיים: אלה שיש להן קשר עם תורה ויראת שמים, ואלה שלא יתכן בנייהן כל קשר. את דעתו על למוד החכמות היצונית גיות יגלה בפירושו: כתיב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד, ו), וכתיב בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם (ירמיהו ח, ט), וכתיב הן יראת ה' היא חכמה וסוד מרע בינה (איוב כח, כח). הרי תורה ונביאים וכתובים מעידים שאין חכמה ובינה אלא בחכמת התורה; לא ילמד אדם שום תורה אלא המביאה לידי יראת שמים וכו'. כמה חכמות אמר שלמה ולא ניתנו להכתב אלא המביאות לידי יראת שמים, שנאמר: סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם (קהלת יב). בזה צריך האדם לעסוק ולא שאר חכמות, כגון חכמת דיילק" טקא של גויים, אלא חכמות שהן לתורה ויראת שמים.) הנגינה היתה חביבה

(1) "ספר חסידים" סימן תשנב, הוצאת חברת "מקיצי גרומים", ברלין, 1891.

עליו, רק כגורם המשפיע לטובה בתפלה ועבודת שמים, באין פנות למדת יחסיה עם החכמות החיצוניות, ואף הציג לה תחומים של איסור והיתר כפי חכמתו. בתקופתו של ריה"ח וכן בתקופות שקדמו לו היתה הנגינה אחד התפוחים בעץ הדעת שמשכו תשומת לב אצל עמי התרבות. ואילו היהודים לא הרבו לטעום ממנה ולהאיר בה את חשכת חייהם, בתוקף הגזרות והפורעניות שהעיקו עליהם. מצב היהודים במדינות הרינוס בתקופת ריה"ח היה בכל רע. מצד אחד נחשבו היהודים כעבדי בית הקיסר וקנינו, ומצד השני היו צפויים לרדיפות ולסכנת פורעניות מתמדת בתוך ליל בינים ארוך ומלא זועה מצד ההמונים, למרות שהקסרים הגרמנים היו למגן עליהם. ולכן לבם לא היה נתון בשפע לתענוגים ולנגינה. ורק פה ושם היו קוטפים מ"עץ דעת" זה. מ"ספר חסידים", שממנו משתקף מצב היהדות במאה ה"ג, אפשר לראות כיצד הסתגל ריה"ח ומסגל את תקנותיו לעץ הדעת גם בשטח הנגינה.

מצב הנגינה ביהדות והיחס אליה לא נשתנה בהרבה מאז חורבן הבית השני. מאז קלטה אזננו בעיקר דברי שלילה לנגינה, לא לה שפעתה בתור גורם מזיק. להיפך. יחס היהדות אליה היה מאז ומעולם חדור חיוב והערצה לנגינה. אלא שהשלילה התכוונה לטוב ולמועיל שבנגינה, מפני שאין לשיר על לב רע. הנגינה לא נתבטלה לחלוטין ביהדות גם אחרי גלות ישראל. הלבבות היו תמיד דרוכים כמיתרי הכנור לקראת כל צליל. אבל בצטמצמה מאד והתפרנסה רק מפרקי העבר, בלי שיוסיפו עליה לחנים חדשים, ובלי שיכניסו בה זרם צלילים חדש. ואעפ"כ מורגש בדורות ובתקופות השונים, כי גחלת הנגינה לוחשת ומהבהבת תחת ערמות אפר, מתלהבת מכל משב רוח, מתפרצת מכלאה ותובעת את גאולתה. בלי שנמצא מי שיכה על מיתרי הלב ולעוררו לשירה ולנגינה. עדות לכך נמצאת בדברי ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי, בספר מהרי"ל, בספרי השו"ת השונים. ורגש זה בולט גם ב"ספר חסידים" שבו גאזין את רחש השירה והנפש של ריה"ח. והרנן הפנימי שבספר שובה את הלב.

זיקתו לנגינה עברה אליו כנראה מאביו רבי שמואל החסיד (בולד תתע"ה). שהיה נוהג לעבור לפני התיבה באשפירא בימים הנוראים, ותפלתו היתה בהתלהבות ("את תפלתו ערך בהתלהבות ובדבקות, בלב ובמחשבה, ואת סוד תקון התפלות יחד עם סודות אחרים קבל מרבי אלעזר חזן משפירא שקבלם מרבי קלונימוס הזקן על מנת למסרם לבנו ר' שמואל החסיד).

גודל השגתו את מעלת הדבקות נוכל לשער לפי הפיוט "שיר היחוד" שיסד, ובו כלולים כל יסודי ועקרי האמונה והדעות על עצם אחדות הבורא; הוא שיר היחוד שיזמרוהו בליל יום הכפורים אחרי תפלת ערבית, ביום שבו נדמו למלאכי שרת. וכן חבר הר"ש את ההושענה "כהושעת אב המון". והשפעת בית אבא נשארת תמיד ברובה בלב הבנים.

שנים הם המקומות שבהם ישב ריה"ח: א ש פ י ר א , היא שפיאר

שבה נולד, ואחרי שהיהודים היו בשנות מסעי הצלב שם בכל רע, עקר ריה"ח את ישיבתו ל ר ג נ ש ב ו ר ג , ששם היה מצב היהודים בערך יותר טוב. שם נמנה בין זקני העיר וחכמיה ועזר להם בבנין בית הכנסת, ובה מצא את מנוחתו כבוד.

אשפירא — עיר בביארן על גדות הרינוס, שישבת היהודים בה נזכרת בראשונה בשנת 1073, בימי ממשלת הבישוף רידיגר שהרשה ליהודים פליטים לשבת בעיר, בגיתו שהיתה על גבעה ובקעה מחוץ לעיר ולצורך הגנה הקים חומה סביב הגיתו. לרב העיר נתן הרמנא ורשות לדון בדיני ישראל, והרבה חכמים גדולים נמנים בעיר זו במאות הראשונות משנת האלף ואילך. הוא נתן ליהודים זכויות תמורת מס כסף. יהודי שפירא היו הראשונים שסבלו מרציחות נוסעי הצלב בשנת תתנ"ו, ואז נישאו העינים בכמיהה אל ארץ-ישראל כמקום מקלט לנפוצים ולנדחים.

הקהלה היהודית ברגנשבורג, אחת הקהלות העתיקות ביותר שבדרום אשכנז, היתה ידועה כקהלה קדושה מלאת צדיקים וחסידים ובעלי מדות טובות וישרות. במשך הימים היתה אם לכל הקהלות באשכנז. הקהלה היתה נחשבת למקום תורה וקנוס תלמידי חכמים ולכבוד גדול נחשב להתחתן עם בני רגנשבורג. לפי מסורה אחת גרו ברגנשבורג יהודים עוד בתקופת הבית השני.

במחקרי על מהרי"ל³ שנולד קל"ט שנים אחרי פטירת ריה"ח, הזכרתי את השם רגנשבורג כמקום שהיה מתפלל פעם בימים הנוראים והיה מנגן את כל התפלות כמנהג מדינת אושטריך. רגנשבורג היתה אחת הערים שבהן היו נהוגים פיוטים ונגונים שונים, וראשי הקהלות היו מביטים בעין רעה על איזו שינוי מהמקובל אצלם. ויש מקום לחשוב שמפטירתו של ריה"ח ועד תפלתו של מהרי"ל ברגנשבורג לא חלו כל שינויים, באופן שיש לקבוע שסדר הפיוטים והנגונים הנזכר בימי מהרי"ל היה קים כבר בימי ריה"ח.

כאביו היה ריה"ח גם פיוטן. אך חסידותו האפילה על פיטנותו. ברם בעל "ספר חרדים" מיחס לשיריו ערך רב ומנהו בין ראשי המשוררים יחד עם רבי יהודה הלוי והראב"ע ששמותיהם חרותים לזכרון נצחים בתולדות השירה העברית.

ענין הפיוטים היה קרוב ללבו, כפי שמוכח מכמה תקנות שהוציא במטרה לשמור על העצמיות בפיוטי היהודים. "פיוט שעשה נכרי לשבת עבודתו ונראה לישראל שהוא שבח נאה אל יאמרו בלה"ק להקב"ה⁴". הוא לא הכחיד שאמנם הגויים ידעו לעשות פיוטים יפים ובמשקל⁵, מה שהשפיע על ישראל לעשות חרוזים. ופעם הרחיב דבריו על הפיוט⁶:

"בראשונה לא היו פיטנין עושין חרוזות ולא שמם מיוסד עליהם בשירות תורה נביאים וכתובים, כי בשביל להזכיר שמם לא יסדום, ובדרכות שתיקנום אנשי

(3) רבי יעקב מולין (המהרי"ל) ותקופתו בנגינה הדהיית, מאת מ. ש. גשורי, "סיני", תש"א.

(4) "ספר חסידים" סימן תתקמח.

(5) שם תסט.

(6) שם תע.

כנה"ג אין שמם מיוסד ולא בחרוזות, ומאחר שהרשעים עושים פיוטים לא נאמר כלום, כי איך יתכן שפיוטי הרשעים ישמע (איוב לה, יג) אך שוא לא ישמע אל, ולא היו יודעים איזה פיוט של צדיקים, וכדי שלא יאמרו רשעים אמרום תיקנום הצדיקים שמם בפיוטיהם, אם צדיק עשה הפיוט ושאין הלשון טובה כפיוטי הרשע מוטב שיאמרו של צדיקים, שזכות מי שעשה הפיוט נזכר לטובה לאומרו, ורשעת הרשעים נזכרת לרעה לאומרי פיוטיהם, וכיון שהתחילו הצדיקים לעשות פיוטים ושמם רמוז בהם ולא יוכלו הרשעים לומר אנו עשינו אותם והיו מקנאים ועתה הכבוד יהיה להם, ומשגברה יד הרשעים היו מתפללים פיוטי קרוביהם ולכך פורעניות רבצת, וכשגברה יד הצדיקים תקנו שלא יהיו מתפללין אלא מי שיתנו הצדיקים רשות להתפלל להפיוט שאומרים לו זה תתפלל כדי שלא יתפלל רשע ולא יאמרו פיוטים של מי שאינו הגון ומנגנים בקול".

לדעת כמה מחוקרי הפיוטים, חבר ריה"ח את השיר "אנעים זמירות", ובתוצאה ישנה של השיר הזה כתוב: "שיר הכבוד שיסד רבנו יהודה החסיד מרגשבורג". ועוד מיחסים לו חברי כמה פיוטים וסליחות, וידי ותפלות, כמו התפלה שבסדור אחד מהמאה ה"ט"ו "יוצרי ברוב חסדיך", "רחום וחנון חטאתי", ועוד (שמו של ריה"ח חתום בפיוט שמוסיפים באשכנז בקדושת מוסף לשבת נחמו המתחיל "אלהיכם יוסיף ידו").

ב.

מחבוריו תופס מקום ראשון במעלה "ספר חסידים" המלא על גדותיו לא רק חסידות דתית, אלא גם חסידות החיים הכלליים, וקולו נשמע בנעימה עדינה ורגש עמוק מאין כמוהו. בספר חומר רב מחיי התרבות של היהודים בימי הבינים, וממנו אפשר לעמוד גם על יחסו של ריה"ח לחזנות ולנגינה, וביחוד לראשונה, שמלאה תפקיד מסוים בחיי היהדות שבגולה.

בספרות היהדות מופנית תשומת לב מכמה בחינות לסוגי נגינה אחדים, וביחוד לנגינת הטעמים, לקול נעים, אך ביחוד גדלה תשומת הלב לחזנות, שהתייחסו אליה בסבלנות או בחבה, מפני שההמון היה להוט אחרי החזנים ואחרי שירה ונגינה. ולכן נתנו החכמים את לבם לשפר יותר ויותר את החזנות ולסתום את הפרצות שנראו פה ושם, ומכאן דברי הבקורת על החזנים שלא התנהגו כפי המקובל. שולחן ערוך קבוע לחזנים לא התקיים, אלא החכמים הגדולים תפשו בספריהם עמדה לחזנות, בהשמיעם פה ושם הערה קולעת או תקנה מסוימת לתקנת החזנות. רק הר"מ מיניץ הקדיש תשומת לב יותר מכולם לחזנות, ולפי בקשת אנשי הקהלה בבמבדג רשם את עניני החזן בכל הליכותיו ויחסו לקהל (7).

אחד מאלה שעניני החזנות היו קרובים ללבם היה ריה"ח שעיניו היו פקוחות עליהם ויחסו לחזנים קובע פרק חשוב לעצמו. הוא שמצא לנכון להוציא כמה תקנות לתועלת החזנות והקהלה מבחינה מוסרית. בתקנותיו יש שהוא מלטף ויש שהוא

(7) עיין בספרו של צונץ צוגיאל ע' 300.

(8) תשובה פ"א של ספרו.

מכה על קדקדם של החזנים. נראה שכבר בתקופתו החלו לראות פגמים ופרצים מסוימים בחזנות שקשה היתה עליהם השתיקה, אחרי שהחזנים לא ידעו להתרומם למדרגה נאותה.

אחד מבחירי תלמידיו של ריה"ח היה ר' יצחק מוינה בעל „אור זרוע“, והוא מביא בשם מורהו, ששליח צבור צריך להיות אהוב לצבור, שאם לא כן — כשקורין תוכחה סכנה היא למי שאינו אוהבו, „ואמר לי שאם יודע שהחזן אינו אוהבו שאם יקרא אותו בתוכחה יזהר אל יעמוד, כי ישל אם יעמוד“.

מהמכתב שהשיב רבי אלעזר ב"ר יצחק מביהם לריה"ח בדבר שכירות החזנים וחוקים שרצה הריה"ח לבטל ור"א השיג עליו⁹) נראה כחו של ריה"ח והשפעתו על בני דורו, כי דבריו היו נשמעים בכל תפוצות ישראל, גם בפולין ורוסיה ואונגרו. ועוד נלמד ממכתב זה לדעתו, כי ריה"ח רצה לעקור את המנהג שהחזנים יקבלו שכר מן הצבור בעד עבודת הקודש. אלא יעבדו עבודת בית ה' שלא ע"מ לקבל פרס. הוא ראה בשכר החזן גורם לשחיתת המדות ולירידתו המוסרית, ולא ראה דרך אחרת לתקן הדבר אלא בבטול תשלום שכרו של החזן. ועל זה ענה לו ר"א מביהם :

„לשועה אל עושהו ועיניו אל קדוש ישראל לעשות מעשהו וכי תשעינה עיני רואים לחשוב עבודה נכריה עבודתו. אל ישים אשם נפשי, כי חלילה להרהר אחרי מדתו, וכי ידעתי מחשבותיו, כולם לכבוד יוצרו, וכל כוונתו לשם שמים, פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, ולא לסתור דבריך באתי לבטל רצונך מפני רצוני. אכן משפטים אדבר אתך ונדעה מה בינינו מה טוב. והנה מציון קבע יוצרנו שכר למשרתי מקדשו, ואף כי עבודת בית ה' חמורה בעיני כל וכל אחד מתאוה להקדים חברו עד שבא לידי שפיכת דמים (רימו על העובדה במס' יומא דף כג ע"א), בכל זאת לא צוה לעבוד חנם לבלתי ימשכו ידיהם ונמצאת העבודה בטלה, וקבע שכר לכהניו חלף עבודתם והכתב בתורתו: כי שכר הוא לכם, וכאשר נתרשלו בימי עזרא בטל יוצרנו מצות שפתיו לא תנסו וצוה ע"י מלאכי לבוחנו בזאת, להיות טרף לביתו מצוי למשרתי מקדשו, ומעת הוסר התמיד אין לו ליוצרנו אלא ארבע אמות של תפלה, ותפלות כנגד תמידין תיקונם, ואם אין שליח צבור אין קדושה החמורה בעיני יוצרנו, ועליו מנשק דיוקנו של זקן כמפורש לנו ע"י רע"ק וחבריו בכרייתא דרבי ישמעאל, ובסדר קדושה שצריכה עשרה וצריכה שליח צבור אנו מובטחים להיות נושעים מדינה של גיהנום, ואיך קראת לכוס ישועות, כוס התרעלה, ולצדקה הנה צעקה: עובר על פשע יעביר חטאתך לאורך ימים והיית רובית, וטובה צפרנן של ראשונים אף כי לא ממך ומכיוצא בך, ומ"מ נתנו לב לדוחק צבור שאין ספוק ביד כל צבור וצבור ליתן שכר שליח צבור מכיסם ותיקנו להם חוקות לגבות מאוכלי שולחן חתנים שלא ירע לבכם בתתם מפני הנאת שמחה ואכילה ושתייה ונמצאת מצוה גוררת מצוה, ואתה קראת לו חמס, ותקנו להם שמחת תורה ומגבית

(9) ודבר זה מוזכר בספר חסידים סימן קיג.

(10) מובא בספר „אור זרוע“ ה"א סימן קיג.

פורים לעטרת מקדש מעט, כנגד מחצית השקל לעבודת בית יוצרנו כדי שלא להכביד על הצבור שאין ידם משגת ליתן שכר החזנים בבת אחת, כי לולא החוקים האלה לא היה משעבד עצמו לכל צרכי הצבור אם לא בשכר מרובה, ולמדו מדרכי יוצרנו שתיקן לעובדי ביתו כ"ד מתנות ולא להכביד לתת הכל בבת אחת מן הגורן ומן היקב, וקדמונים היו חכמים לראות את הנולד ואם אתה תבטל להם מגבית פורים ונדבת שמחת תורה ונדבת חתנים, הנה ברוב מקומות שבפולין ורוסיה ואונגרין שאין שם לומדי תורה מתוך דוחקם ושוכרים להם אדם מבין מאשר ימצאו והוא להם שליח צבור ומורה צדק ומלמד בניהם ומבטיחים אותו על כל אלה ומשתבטלים לא יספיק שכרם למחיתם וירדו מחומתם וישארו בלא תורה ובלא תפלה ובלא מורה צדק. ואף אם תשוב כך דואג אני פן נשמעו שם דבדיך הראשונים ויביאו לידי קלקול".

את הסבות המסובבות שעוררהו לבטול משרת החזנות בשכר וליצור טפוס של שליח צבור מהמתנדבים בעם, יש לראות גם מדבריו בספר חסידים (א): "מתחילה לא היו קורין בתורה אלא תלמידים חכמים המוכנים לכך. וכשהיה חתן תורה וחתן בראשית הגון היו קורין אותו ולא היו יודעין אם בדרשות עמד, והתחילו לעשות הרשויות של החתנים שידע שמרשות הצדיקים עמד, וכשגברה ידי חזנים אוהבי שוחד ויד רשעים אוהבי כבוד התחילו, וגם חתן תורה וחתן בראשית התחילו לתת שוחד לחזנים, וגם היו מתקוטטות המשפחות זו עם זו, התחילו שש"ץ יקרא בתורה אף ע"ה כדי להפיס דעתם, ומעת שקבלו החזנים שוחד קורין הכל, ולא יתכן שהחזן יקרא בפרשת עריות את החשוד עליהן".

מזה נראה שדעת ריה"ח לא היתה נוחה מהירידה המוסרית שבין החזנים אחרי שנתגלה שהיו בהם אוהבי שוחד ומהנסיבות שיכלו להביא לידי כך, ולכן שאף להעבירם ממשמתם ולתקן שהחזנים לא יקבלו כל פרס בעד עבודתם, ובאופן כזה לא יבואו עוד חזנים אוהבי שוחד לשרת בקודש כי אם יראי ה' באמת שיבואו לעבוד עבודת הבורא מאהבה ושלא על מנת לקבל פרס.

אותו המצב בחזנות היה קים ללא כל תקנה בימי הבעש"ט מיסד החסידות, כפי שתואר בפי תלמידו ר' יעקב יוסף הכהן מפולנאה (א), אלא שהחסידים עקרו

(11) סימן תע—תעא.

(12) הוא מרחיב את הדבור על המצב בחזנות בתקופת הבעש"ט בספרו "תולדות יעקב יוסף" פרשת זו: וכן הענין בחזני העיר אשר לשמע אוון דאבה נפשו אשר נתפשט הנגע בכל קהלה נאה וחסידה שהם חוטאין ומחטיאין בשעה שמזמר בנגונים בני העיר מדברים דברים בטלים בבה"כ ומפסיקין במקום שאסור להפסיק וגורם כמה רעות לנפשו ולנפשם. ומהיכן נתפשט המנהג הזה? ושמעתי כי מתחילה היה לש"ש, כי היה החזן החשוב שבעיר כמ"ש בש"ע סי' נ"ה וגם כמ"ש בכתבים ר"ת חזן חיבוק וזג נישוק, כי על ידו נעשה יחוד וזוג ונישוק בין הקב"ה ובודאי המה הבאים בסוד ה' לידע לכיון כל הכוונות השייכים לתפלה והיה מאריך בנגון התיבה עד שישלים הכוונה השייך לאותה תיבה וכן על דרך זה כל הסדר, ולכן יש קבלה שלא לשנות גם הנגונים של הימים הנוראים, כי הם שייכים אל אותה התיבה של אותה התפילה ואח"כ בהמשך הזמן ולא אכשר דרי נשאר הנגון ואינו מתפלל כלל וחוטאין ומחטיאין אוי לאותה בושה אך יעזו פניו לעמור שיהיה מליץ ושליח צבור וסרטור בין ישראל לאבינו שבשמים לפני מלך גדול ונורא עקרא ושרשא דכל עלמין והסבה הגורמת להם מה ראו על ככה ומה הגיע להם...

את הרעה משרשה בעזבם את בית הכנסת וביסדם להם בתי תפלה (שטיבלעך) שבהם אין מקום לחזן אלא לבעל-תפלה העובר לפני התיבה לפי בחירה חפשית ושלא על מנת לקבל פרס¹³).

ואין לתמוה על שדוקא ריה"ח היה זה ששקד לתקנת החזנות בעם. הוא שהרגיש יותר מכולם באחריות הרבה המוטלת על שליח-צבור, ולמען שיוכל לעמוד בה הכרחי היה להקפיד על בחירתו, על מעלותיו ויחסו האישי לקהל, ועוד יותר על תכונותיו המוסריות, כפי שמתבהר מהתקנות שהוציא לטובת החזנות.

הירידה בחזנות התחילה כנראה בתקופתו, בעוד שבתקופות הקודמות היה המצב יותר אידיאלי, והחכמים וראשי הקהל הקפידו הקפדה יתירה בבחירת החזן. ונאמנים עלינו דברי עדותו: „בראשונה לא היו החזנים חוזרים לאחור אלא במקום שסיימו הצבור שם מתחילים, כגון: הצבור אומר עד 'נאוה תהלה' והעומד לפני התיבה מתחיל 'בפי ישרים', וכשהיו הפריצים ממהרים לומר הברכות ושבהות ולא במשך — היה היורד לפני התיבה מתחיל למעלה, לפי שלא היה רוצה למרהר. נמצא כשהם סיימו הוא לא סיים. אבל כשהיו טובים ולא היו ממהרים ואומרים כהוגן לא היה חוזר למעלה. ועתה שחוזרים למעלה, עון הוא, לפי שהם עושים כדי להשמיע קולם הנעים. ועוד טורח צבור יש ושלא לצורך, כיון שאמרו הקהל במשך ולא מהרו, מה צורך לחזור מה שכבר אמרו. אין לירד לפני התיבה לומר אלא מה שמוציא את הרבים ידי חובתם, ואם הוא מתחיל למעלה בשביל להוציא חובת מי שאינו יודע, היה לו להתחיל 'נשמת כל חי', אלא עושים כדי להשמיע קולם הנעים, וירא שמים לא יעשה כן"¹⁴). הוא ראה איפוא כבר בקלקלתם של החזנים שנתנו יתרון לקול הנעים על פני התפלה בכונה, ובא לקדם את פני הרעה באמצעים אפשריים.

החזן צריך לדאוג לטפוח יחסים טובים בינו לבין כל אחד מהקהל, ורק סבלנות דרושה לזה. ויש שעליו להיות מהנעלבים ואינם עולבים, וכה יעזור לסדור היחסים. אבל מה יעשה החזן שאינו מחונן במדות שהזכירו? והוא בא ומוזהר, שהחזן השונא אדם אחר או שאדם אחר נתקוטט עמו, יזהר החזן שלא יקרא בספר

ובזה יובן שרו חכימיא למהוי כספריא וספריא כחזניא וחזניא כעמא דארעא שרו חכימיא לעסוק רק בפרנסתו כמו ספריא מלמד תינוקת שתובעין שכר לימוד ואינו לומד ובטלו העיקר ותפטו הטפל כחזנים שמבטלין התפלה ותופסים במלאכת נגוני הנמר שהיה מתחילה טפל וצורך אל עיקר התפלה ועכשיו הניחו העיקר ותפטו בטפל וחזניא כעמא דארעא. ור"ל כי כל זה שנמצא שמץ דופי בחזני העיר הוא לאשמת עמא דארעא וכמ"ש האלשיך על פסוק ואם כהן משיח יחטא לאשמת העם וכי' הרי מה שיש לבני העיר חכם שאינו נוהג כשורה או מלמדים חזנים שאינם כשורה הכל הוא לאשמת בני העיר כי דור ודור שיר לפי הדור כמ"ש בש"ס דעירובין יעו"ש. עוד י"ל וחזניא כעמא דארעא ע"ד שכי' האלשיך בפסוק ידע שור קונתו וחמור אבוס בעליו ישראל וגו' ע' בספרי שכתבתי מזה והעולה משם כי החמור יודע שאין האבוס עצמו הם בעליו רק שהבעלים נותנים באבוס פרנסת החמור, אבל ישראל לא ידע שיש בעלים הנותנים פרנסתו של אדם כמו אבוס לחמור החזן במלאכתו וחכם בחכמתו והמלמד התלמידים הכל הוא רק אבוס אשר בו ישפיע הש"י פרנסתו וא"כ למה לא ישיגח לעשות רצון בעליו שהוא הקב"ה ולא רצון אבוס בעליו כי העיר שהוא בו החכם או המלמד או החזן הוא כמו אבוס לחמור.

¹³ עיין „דור דעה" להרב י. א. קמלהאל; ר' ישראל מרווין; הספר „דער חסידימוס" לר' אהרן מרכוס.

¹⁴ „ספר חסידים" סימן תיח.

תורה, פן יחשדנו שנתכוין לקללו, ואם הבן חזן — אל יקרא את אביו לתוכחה, אע"פ שאין מתכוין אליו⁽¹⁵⁾.

אסור למנות שליח צבור רגזן ואוהב ממון, וכן דיין שליח צבור, שמא יכעוס ויבקש נקמה ויעניש ולא יברך אותו בלב שלם והצבור יראים להוכיחו, ואוהב ממון מפני שיחניף לעשיר ויקרא לו בר"ה ויו"כ ולא יקרא את החסידים, ואל יקפיד החסיד שבכל יום שיקראוהו יש לו לעמוד כבשבת, כי בתחלה היו קורין ראויין כדאמרינן אחריו מי קורא, אבל עתה יקרא מי שרודף אחרי הכבוד. משרבו הפריצים היה הש"ץ מחניף למי שנותן לו היה מברך בניו או חוליו בקול רם ומי שאינו נותן לו — בקול נמוך, ולכן לא ימנו לא שחקן ולא כעסן ולא אוהב ממון ולא השומע דברים בטלים אלא אהוב למקום ולבריות שיתפלל לכל אחד בלב שלם⁽¹⁶⁾. הוא לא הסתפק בתקנות יבשות בלבד.

הרבה מתקנותיו של ריה"ח מלוות ספורים שהיה מספר באזני בני עמו למען ישמעו ויראו ולא יזידון לעשות אחרת. וכן היתה שיטתו בדרך כלל למשוך את לב ההמונים לתורה וליראת שמים בעזרת ספורים המושכים את לב העם שישמעו אותם בלב ולב ועושים עליהם רושם עז כדי שיתלהבו בלב רגש לשמור ולעשות ולקיים את התורה והמצוה. זוהי התכלית בכל הספורים והמעשיות הרבים המפורזים בספר החסידים⁽¹⁷⁾. ואותו דרך נקט גם ביחס לתוכחה בספר התורה, שהטילה אימה על הקהל במדה ידועה.

אחד היה רגיל לעמוד בתוכחה בס"ת. פעם אחד כעס עליו שליח הצבור ואמר: לכבודך אני מכיין. אמר אותו האיש: מאחר שאתה סבור לכבדני בתוכחה אל תקראני בה. קרא אחר. אחר כך נתפייסו וקראו בתוכחה. ובאותו שבוע היתה בת אותו איש חולה ומתה במוצ"ש שקרא בו התוכחה. אעפ"י שנתכוין לטובה היה לו לקבל בושתו משליח צבור שחשדו שלכבודו מתכוין. אעפ"י הראשונים קוראים עם הארץ בתוכחה כדי שלא יהא אדם חשוב קורא ויקיימו דבריו, והוא ירא מז' ומקללך אאורי. אעפ"כ לא יתכן לכל מי שייקרא ש"ץ שימנע מלעמוד⁽¹⁸⁾.

וכן מצא עוד חסרונות שאינם הולמים את העובר לפני התיבה כשליח הצבור. יזהר החזן שלא יקרא בתורה לקרוא מי שאינו אחת עיוורת בפרשת עיוורת, מפני שמתביש על שאין לו אלא עין אחת, ואם ידבר אתו אל יביט בעין העיוורת או במקום שיש בו מום, פן יתביש, ולא ידבר לפניו מעין אותו מום שבחברו לפני חברו⁽¹⁹⁾.

(15) שם סימן תתשצד.

(16) שם סימן תס.

(17) תולדות ר' יהודה החסיד, חייו, שיטתו ופעולותיו, עם מחברת על מדרש רי"ה, יצא

לאור ע"י חיים סוניאג, תרפ"ט, דפוס גקודה, מוקצ' בו.

(18) ספר חסידים סימן תית.

(19) שם סימן תיב.